

MASALLARIN SEMBOLİK DİLİ BAĞLAMINDA “KELOĞLAN TİPİ” ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK*

Halk edebiyatının anlatıma dayalı (narrative) türleri arasında yer alan masallar, gözükmür biçimsel ifadelerinin yanı sıra sembolik anlamlarıyla da önemli bir yere sahiptirler. Aslında masallara anlam veren de bu özelliklerdir. Yaşamak zorunda olduklarımızla, yaşamak istediklerimizin sistemli bir şekilde anlatıldığı masallarda; arzu edilen dünya, bastırılan duygular ve açıklamaya korktuğumuz düşünceler sembolik bir dil ile ifadesini bulmuştur.

“*Mitoslar ve masallar, kendilerini sembolik dil aracılığı ile ifade eden, geçmiş zaman bilgelikleri, özdeyişleridir.*” diyen Fromm, masalları bu anlamda değerlendiren isimlerin başında gelir (Fromm 1990: 7). Masallarda geçen *tipler* (padişah, vezir, ak saçlı ihtiyar, üvey anne, cadı karısı, dev, peri, cin, iyilik, kötülük, akıllı, deli, ayı, tilki, kurt vs.) *renkler* (ak ve kara başta olmak üzere bütün renkler), *olaylar* (oluşum, dönüşüm, sihir, olağanüstülük vs.) *canlı ve cansız varlıklar*, *sayılar* (3, 7, 9, 40) ve benzerleri bu gözle değerlendirildiğinde, kavramlar ardında gizli güçlere sahip bilgelerin, belli mesajlar verdiğini görürüz. Hatta iç dünyamızın, yüzleşmeye korktuğumuz kıskançlık, öfke, hırs, kötülük olarak belirtebileceğimiz “gölge”leriyle karşılaşarak, iyiliğin, güzelliğin, doğruluğun bütün renklerini kazanmaya çalışırız.

Bu anlamda, sembollerle yüklü masallarımızda her bir tip/olay ayrı bir çalışma konusu olacağından biz burada sadece “Keloğlan” tipini çeşitli açılardan değerlendirmeye çalışacağız. Türk kültürüne ait bir tip olan “Keloğlan” (Ögel 1976: 265-268), çeşitli Türk boylarında; Taşza Bala (Kazakistan), Keçel, Keçel Mehemed, Keçel Yeğen (Azerbaycan), Keçeloğlan (Kerkük), Kelce Batır (Türkmenistan), Tazoğlan (Kırım), Tas, Tastarakay (Altay) gibi adlarla bilinir. Ayrıca Gürcüler arasında, “Kel Kafalı Kaz Çobanı” terimi “Keloğlan” için kullanılır. Almanların “Grindkopf” / “Goldener” şeklinde adlandırdıkları kahramanların da “Keloğlan” (düzmece/sahte Keloğlan) ile kimi benzerlikleri dikkat çeker (Alangu 1968: 460).

Çeşitli özellikleriyle birçok masalın birinci kahramanı olan “Keloğlan”, başında saçı olmadığından dolayı bu adı almış ve bütün masallarda bu adla anılmıştır. Hayatta yaşlı ve dul anasından başka kimsesi olmayan fakir bir delikanlıdır. Onun bütün kahrını anası çeker.

---

* Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi / **ELAZIĞ**

Ancak, bazı masalarda kardeşleri (iki, üç) de vardır. Kardeşlerinin olduğu masalarda, en küçükleri olan “Keloğlan”dan genellikle “deli oğlan” olarak bahsedilir. Fazla fonksiyonu olmasa da birkaç masalda “Keloğlan”ın babasından da söz edilir. Baba, oğlunu “Köse”ye karşı temkinli olması hususunda uyararak; “*Adı Musa, boyu kısa, sakalı köse adamlarla alışveriş etme*” der. Ama, bunun dışında babanın fazlaca bir etkisi yoktur. Kimi masalarda “Keloğlan” evlidir. Hatta üç hanımının olduğu örneklere rastlanır (Sakaoğlu 2002: 180). Bazılarında ise birinci hanımı öldükten sonra ikincisiyle evlenir. Ancak pek çok Keloğlan masalının sonunda evlendiği kişi, padişahın kızı olmuştur. Bunun dışında, dayısının, teyzesinin, amcasının olduğu masallara da rastlanır.

Hayata gülerek bakan, problemleri gülerek çözen Keloğlan’ın düşmanları oldukça fazladır. Bunların başında “Köse” gelir. Babasının uyarılarına rağmen Köse ile karşı karşıya gelir, birlikte iş yapar ve onu kendi silahı ile yener. Masalarda kurnaz, hilebaz, kötü kalpli, acımasız, inatçı, gözü doymaz, kendi menfaatlerini her şeyin üzerinde tutan, başkalarına kötülük yapmaktan zevk alan sadist bir kişidir Köse. Kısaca söylemek gerekirse o, bütün olumsuzlukları üzerinde taşır. Keloğlan’a göre daha yaşlıdır, aşktan ziyade ticari konularda karşı karşıya gelirler. Keloğlan’ın rakibi olan Köse, aşılması gereken bir engeldir. O, hiçbir zaman Keloğlan’ın karşısında başarılı olamaz ve masalın sonunda yaptıklarının cezasını çeker.

Keloğlan’ın, Köse’nin dışında dev, peri, padişah, vezir, kadı, Yahudi, cimri gibi başka düşmanları da vardır. Çoğu zaman bunlarla amansız mücadelelere girişir; bazen aklını, zekasını kullanarak bazen de hileye başvurarak kendi silah ve çareleriyle zafere ulaşır. Kendisine kötülük yapanlara asla acımaz ve onları cezasız bırakmaz. Düşmanlarının karşısında, onlara fırsat vermeyecek kadar akıllıdır. “Dinsizin hakkından imansız gelir.” hesabı, kötülerini ve kötülüklerini yenmek için onlara kendi anladıkları dilden cevap verir. Kendisi asla ölmez, ama başkalarının ölümüne sebep olur. Sadece Gümüşhane’de anlatılan “Bacadan Atılan Ölü” masalında Keloğlan, dayısının hanımının görüştüğü adamı öldürür, ancak kendisi de gizlice görüştüğü hanımın kardeşi tarafından öldürülür (Sakaoğlu 2002: 532-534). Bu öldürme, olayların akışına bağlı olarak, anlatıcının bir tasarrufu olarak da düşünülebilir. Diğer taraftan aynı masal, başka bölgelerde başka tiplere (adamın biri) bağlı olarak da anlatıldığından, bu metnin gerçek “Keloğlan” masalı olmadığını, ona sonradan mal edildiğini de söyleyebiliriz (bk. Şimşek 2001: 247-248).

Düşmanlara karşılık Keloğlan’ın yardımcıları da vardır. Ancak, yardımcıları düşmanları kadar fazla değildir. Daha çok zekasını, aklını ve fırsatları ustaca kullanarak, bazen de şansının yaver gitmesiyle problemleri çözmeyi başaran Keloğlan’a, yeri geldikçe

aslan, balık, kuş, özellikle de Zümrüdüanka kuşu gibi hayvanlarla cinler, periler ve bunların hediye ettiği sihirli objeler yardımcı olur.

Keloğlan ile ünlü fıkra tipimiz Nasrettin Hoca'nın yer yer karıştırıldığını görürüz. Bazen Keloğlan'ın yerine Nasrettin Hoca geçerken (Sakaoğlu 1999: 234-239) bazen de Nasrettin Hoca'ya ait kimi fıkralar, Keloğlan'ın başından geçmiş bir olay gibi gösterilir (Şimşek 1996: 320). Ayrıca, bazı masallarda geçen “çoban” tipi ile “deli kardeş” tipi de Keloğlan ile benzer özellikler gösterir. Hatta bunların aynı tipler olduğu da söylenebilir. Keloğlan ile benzer karakteristik özelliklere sahip olan başka tipler de vardır: “Kötü Para”, “Mitişik Kız” ve “Bıdılık” gibi (Sakaoğlu 1999: 235).

Keloğlan, masalların dışında çeşitli destan, hikâye, efsane ve köy seyirlik oyunlarında, türkü, mâni, deyim ve atasözlerinde de karşımıza çıkar. Örneğin, Koroğlu destanında hile ve civanmertlikte Koroğlu'nu bastıran Keloğlan (Keçel Hamza olarak da geçer), Hasan Paşa Silistre Kolu'nda, kıratı kaçırap daha sonra ilk fırsatta tekrar Koroğlu'na teslim ederek onun sevgisini kazanır (Boratav 1988: 81, 140). “Celâli Bey ve Mehmet Bey Hikâyesi”nde ise Şahın kölesi konumunda olan Keloğlan, zekâsını kullanarak Mehmet Bey'i idamdan kurtaran yardımcı tiptir (Boratav 1988:218). Keloğlan, “Âşık Garip Hikâyesi”nde, Garip'in ölüm haberini getiren bir yalancı (Türkmen1995: 24), “Tahir ile Zühre” hikâyesinde ise bazen kahramanların aşkını kıskanıp onlarıhocalarına/padişaha gammazlayan bir rakib, bazen de iki âşık arasında haber getirip götürülen aracı olarak rol alır (Türkmen 1983: 37, 46,145). Az da olsa, bazı efsanelerde de Keloğlan'ın adının geçtiğini görmekteyiz. Osmaniye'nin Oruçgazi köyünde bulunan “Yund'un Mağarası” adlı efsanede, adı geçen mağaranın içinde taştan bir sabun ve tas ile birlikte Keloğlan'ın da heykelinin bulunduğu söylenmektedir (Gökfidan 1991:51). Köy seyirlik oyunları içerisinde Keloğlan, daha çok düğünlerde kadınlar arasında oynanan bir oyundur (Elçin 1977:51). Keloğlan'ı ve kelliği konu alan birçok atasözü arasında yer alan; “Kele, kösedden imdat olur mu?” sözü, biçim ve anlam açısından dikkat çekicidir.

Masallarımızda iki tip Keloğlan bulunmaktadır:

I. Düzmece/Sahte/Yalancıkdan Keloğlan: Bunlar, gerek fiziksel gerekse sembolik açıdan Keloğlan'ın özelliklerine sahip değildir. Genellikle soylu bir aileden gelen ve iyi bir konumda olan kahraman, korku, tehdit, baskı, büyü veya başka bir sebeple yerini yurdunu terk ederek kimliğini gizlemek zorunda kalır. Onun için de çobandan satın aldığı bir koyunu kesip işkembesini ters çevirerek başına geçirir ve böylece “keloğlan” şeklini almış olur. Uzun süre konumuna uygun düşmeyen bir işte çalıştıktan sonra hedefine ulaşan kahraman, başındaki işkembeyi çıkararak gerçek kimliğini açıklar.

Harput'ta anlatılan "Keloğlan Matalı"nda, yeri geldiğinde Keloğlan'ın, padişahın oğluna tercih edildiği anlatılır. Padişahın oğlu, evleneceği Gülsüm Sultan'ı gerçek kimliği ile ikna edemeyince, "Keloğlan" kılığına girerek maharetlerini sergiler. Gülsüm Sultan ise düğün günü terk ettiği padişahın oğluna karşılık bahçelerini kısa süre içerisinde çok güzel bir hâle getiren, yanık yanık türküler söyleyen fakir ve kimsesiz Keloğlan ile evlenmeye razı olur (Memişoğlu 1995: 77-84). "Horasan Padişahi" adlı masalda ise Padişahın küçük oğlu, Köse'nin karşısına Keloğlan kılığında çıkar. Ancak, masalın sonunda gerçek kimliğine dönmez (Alptekin 2002: 251-255)¹. "Düzmece Keloğlan"ın Almanya'daki benzeri "Goldener" masalında görülmektedir (Alangu 1968: 466). Tahir Alangu, her ne kadar; "*Keloğlan'ın kılık değiştirmiş asıl kişiliğinin kadın benzerlerine Alman masallarında rast geldiğimiz hlde, bizdeki örnekler arasında Düzmece Keloğlan'ın kadın paraleli yoktur.*" (Alangu 1968: 467) dese de masallarımız arasında erkek kahramanların yanında hanımların da "Keloğlan" kılığına girdiğini görmekteyiz (Sakaoğlu 2002: 180). Nitekim, oldukça yaygın olan "Helvacı Güzeli" (EB: 245, AaTh: 883 A) masalında padişahın oğluyla evlenen kız, ailesini ziyarete giderken, vezirin kötü niyetine karşılık "Keloğlan" kılığına girerek oradan uzaklaşır (şimşek 2001: 231-235). Ayrıca, "Analık" adlı masalda, üvey annenin baskısıyla babası tarafından ormana terk edilen kız, başına işkembe geçirip "Keloğlan" kılığına girerek padişahın kapısında bir süre kaz çobanı olarak çalışır. Bazı yönleriyle "Kl Kedisi"ne benzeyen bu masalın sonunda kız, gerçek kimliğine bürünüp padişahın oğlu ile evlenir².

"Keloğlan kılığına bürünme", destan ve hikyelerde de kendini gösterir. Altay destanlarında, "tastarakay" kılığına giren Türk hakanı, yeryüzündeki ve gök katlarındaki hakanı denetler, halka zulmedenleri cezalandırır, yerlerine adaletli kağanlar atar, kötü ruhlarla mücadele eder ve kutlu kişileri kurtarır (Ergun 2005: 79). Bu tür destanların en fazla ilgi çeken ve en komik olan bölümleri, hanın "tastarakay" olduktan sonraki maceralarını anlatan bölümleridir.

Bu gruptaki masalların sonunda, "Keloğlan" kılığına bürünen kahraman, hedefine ulaşarak tekrar gerçek kimliğine döner.

II. Asıl/Gerçek Keloğlan (Kelli Keloğlan): Gerçek Keloğlan'ın bulunduğu masallar bunlardır. Masalın başından sonuna kadar Keloğlan kendi özgün kimliğini taşımaktadır. Bu masalların Türk kökenli olduğu ve Keloğlan'ın da Türk kültürüne ait bir tip olduğu bilinmektedir (Ögel 1976). Bizim buradaki değerlendirmemiz de bu tip üzerine olacaktır.

¹ Aslında bu masalın diğer varyantlarında gerçek Keloğlan vardır. Burada ise "Keloğlan" kılığına giren düzmece Keloğlan'ı görüyoruz.

² Metin 1988 yılının Ağustos ayında, Osmaniye'nin Kadirli ilçesine bağlı Cığcık köyünde ikamet etmekte olan Fadime Filik'ten derlenmiştir. İlkokuldan ayrılan Filik, 48 yaşında olup ev hanımıdır.

Mitolojinin, bazı özelliklerini kaybederek günümüzde devam eden şekli olarak nitelendirebileceğimiz diğer masallara göre, Keloğlan masalları daha gerçekçi, çağımızın şartlarına daha yakındır. Keloğlan masallarında, olağanüstü ve fantastik unsurlar asgariye indirilmiş, kurulu düzene, otoriteye boyun eğme yerine beceri, hile ve cesaretle birlikte aklın ve mantığın rehberliğinde bir başkaldırı, bir direniş söz konusu olmuştur. Bir bakıma halkın özlemleri ile örtüşen bu anlatılarda, kişilerin iktidarla hesaplaşması konu edilmektedir. Alt tabakadan bir kişinin, üst sınıftakilerle mücadelesi anlatılmaktadır. Masalların sonunda soy, makam ve mevkiye bakılmaksızın, ehil olan ve görevini yapanlar kazanmaktadır. Bu anlamda masalın başında fakir, çirkin, kimsesiz olan Keloğlan, azminin ve başarısının ışığında padişahlıkla, zenginlikle veya evlilikle (padişahın kızıyla) ödüllendirilecektir.

Sayısı gün geçtikçe artan Keloğlan tipinin hâkim olduğu birçok masal anlatılmaktadır. Tahir Alangu, asıl Keloğlan masallarının 15 çeşidine rastlandığını söylese de (Alangu 1968:469), bugün bu sayının çok daha fazla olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Her ne kadar bunlardan bir kısmı anlatıcıya bağlı olarak Keloğlan'a sonradan mal edilmiş olmakla birlikte yine de bu sayı belirtilenin çok üzerindedir. Bu masalarda Keloğlan, bazen olumlu bazen de olumsuz yanları ile ele alınmıştır. Onun için kahramanımızı burada iki farklı açıdan değerlendirmek istiyoruz³:

1. Olumlu Özellikleri ile Keloğlan: Keloğlan, masalların büyük bir kısmında olumlu özellikleri ile karşımıza çıkar. O, Türk zekâsını temsil eden bir masal kahramanıdır. Onun zekâsı, yaşı ve boyuyla zıt orantılıdır (Bilkan 2001: 82). Diğer taraftan akıllı, cesur, gözü pek, kendine güvenen, korku bilmez, mücadeleci, muktedir, saf, temiz, başarılı, iyiliksever, güler yüzlü bir tiptir. Başında saçının olmaması, onu çirkin değil sevimli kılar ya da zekâsı, becerisi, başarısı onun aşağı tabakadan gelişini ve fizikî kusurlarını örter. “Âyinesi iştir kişinin lafa bakılmaz.” misâli, başarısı onu sevimli hâle getirir. Onun içindir ki, kimi masalların sonunda mükâfat olarak sırma saçlara kavuşup kellikten kurtularak bir bakıma yüceltilir. Ya da biz, yaptıkları ile olumsuz özelliklerini kapatan Keloğlan'ı artık öyle görmek isteriz. Çünkü insanları değerlendirmede, fizikî özelliklerle davranış, hâl ve hareketler birlikte algılanır.

Bir çok masalda Keloğlan, işini bilen, aklını kullanan bir kişi konumundadır. O, gücün, otoritenin, baskının (padişahın) karşısında halkı temsil eden bir tiptir. Bir anlamda Keloğlan, “Arzu edilene ulaşma ve imkânsız gerçekleştirmeye fonksiyonunu yerine getirme başarısını gösteren bir tiptir.” (Bilkan 2001: 82). Haksızlığa, adaletsizliğe, zorbaya, kötülüğe

³ “Keloğlan”a bağlı olarak anlatılan çok sayıda masal olduğundan, bu değerlendirmelerimizde daha çok Çukurova ve çevresinde anlatılan ve büyük bir kısmı tarafımızdan derlenen ilgili metinleri göz önüne alacağız.

karşı mücadele eden bir Anadolu delikanlısıdır. Kötülüklerle ve güçlerle savaşan, şansını ve kurnazlığını ustaca birleştirerek, eline geçen fırsatlardan en iyi şekilde yararlanan biridir. O, yeri geldiğinde herkese meydan okuyup zoru başararak:

- a) Padişahın kızı veya peri kızı ile evlenir,
- b) Padişah olur,
- c) Vezir olur,
- ç) Zengin olur,
- d) Sırma saçlara kavuşur.

Boratav; “*Keloğlan da, şüphesiz hem fakirin, âcizin hasretli düşlerini hem de önündeki çetin yolun mihnetlerini hesaba katarak, gözünü budaktan sakınmadan maceraya atılan insanın savaşını ifade eder.*” der (Boratav 1992:18).

Daha çok “Düzmece Keloğlan”dan hareketle kelliğin Tanrı kutunu sembolize ettiğini savunanlar da vardır. Ögel, dış etkilerin az olduğu Kuzey Türk masal ve destanlarında yiğitlerin büyük savaş ve yarışlara giderken atları ile birlikte kel olduklarını, böylece ilâhi bir güç kazandıklarını belirtir (Ögel 1995:84). Eski Türk düşüncesine göre Tanrı, her şeyi yoktan var etmiştir. Onun bulunduğu yerde hiçbir şey yoktur. Gen yerdir. Çünkü onun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Tanrı'nın, Dünya nizamını sağlaması için gönderdiği Türk hakanları da geldikleri kutlu yerden izler taşırlar. Kellik, bu izlerden biridir (Ergun 2005:79). Onun için toplumu düzene sokmak isteyen hakanlar kılık değiştirerek Keloğlan/Tastarakay olurlar. Görevlerini tamamladıktan sonra tekrar eski hâllerine dönerler. Bu durum Altay destanlarında da ele alınmıştır (Ergun 2005:778-84).

Tasavvufta, saçın kesret olduğu düşünülürse, saçtan kurtuluşun yani kelliğin arınmışlığa işaret olduğu ortaya çıkacaktır. Bu durum, kişiyi kötülüklerden arındıran ve dünyevi arzulardan uzaklaştıran bir özellik olarak kabul edilebilir. Diğer bir ifadeyle kellik, kalp temizliğinin dışa vurumudur. Nitekim, Tasavvuf geleneği içerisinde marjinal bir kesim olarak; “yaşadığı toplumun nizamına karşı çıkarak dünyayı kaale almaya değer görmeyen ve bu düşünce tarzını günlük hayat ve davranışlarıyla açığa vuran” Kalenderîliğin bir uzantısı sayılan “Cavlakîlik”le de bu anlamda benzerlik kurulabilir (Ocak 1992: 5). [*Peygamber sülâlesinden geldiği söylenen Cemâlî'd-Dîn-i Sâvî, Save'den Irak'a giderek Şeyh Osman-ı Rûmî'ye mürid olup halifeliğe kadar yükseldikten sonra oradan ayrılıp Dimaşk'a gider. Dimaşk mezarlığında Gerûbed / Celâl-i Dergezinî adında bütün saç, sakal, bıyık ve kaşları dökülmüş olan bir adam ile dost olur. Kendisi de ona uyararak, bütün tüylerini kazıtır. Artık Cemâlî'd-Dîn, esrar kullanan, “cavlak” adlı kıldan dokunmuş bir yelek diyen, hiçbir şer'i*

kaideye aldırış etmeyen, kısacası ibâha yoluna girmiş bir Cavlakî (Kalender) olur.] (Ocak 1992: 26-30).

Bu açıklamalardan yola çıkarak Keloğlan'a ilişkin masalları incelediğimizde, çoğunda onun olumlu özellikleriyle karşılaşırız. Örneğin:

Keloğlan ile Padişahın Kızı: Padişahın büyük kızlarının üst düzeydeki kişilerle evlenmesine karşılık, küçük kızı, evleneceği erkeği seçmek için elma atar. Elma, Keloğlan'ın başına düşer ve onunla evlenmek zorunda kalır. Çevre tarafından horlanan Keloğlan, padişahın hastalığına ilaç olan “geyik sütü”nü, diğer damatların bulamamasına karşılık, aklını kullanarak elde eder. Padişah, bütün malını mülkünü Keloğlan'a bırakır (Şimşek 2001: 245-246; Alptekin 2002: 309-313).

Burada üç damat arasında mukayese vardır. Biri vali, diğeri paşa olan damatların yapamadığı görevi, hor görülen Keloğlan, *aklını* kullanarak başarmıştır.

Keloğlan: Padişahın üç oğlu da sırasıyla, güzelliği dillere destan olan kızı görmeye giderler. Ancak, iki ağabey eli boş dönünce, babası, küçüğe Keloğlan'ı da yanına almasını tembihler. Keloğlan, “bir kalbur fındık ile fıstık” karşılığında bu işi yapacağını söyleyip kızın oturduğu evin karşısında, bazı işleri kasten yanlış yaparak kızın düzeltmesine zemin hazırlar. Doğruları göstermeye çalışan kız, padişahın oğlu ile karşılaşır ve evlenirler (Şimşek 2001: 201-203).

Genellikle, gurbete giden kahramanın olağanüstü yardımcıları vardır ki, bunların başında “ak saçlı ihtiyar” yer alır. İşte burada Keloğlan, “ak saçlı ihtiyar”ın yerini almış bir bilgedir. Yine aklını kullanarak, yüzünü kimseye göstermeyen Dünya Güzeli'nin padişahın oğlu ile evlenmesini sağlamıştır. Bu işi yapmak için ileriye sürdüğü şart ise, padişah çocuklarının başaramadığı bu işin, aslında “fındık fıstık yemek kadar basit” olduğunu vurgulamaktan başka bir şey değildir.

Halk arasında kullanılan; “kelli – felli” deyimini de bu anlamda Keloğlan'ın özellikleri ile örtüşmektedir.

Keloğlan'ın Rüyası: Rüyasında ayın bir yanına, güneşin diğeri yanına girdiğini gören Keloğlan, rüyasını yorumlaması şartı ile padişaha, Rus padişahının gönderdiği mektubu açıklayacağını söyler. Daha sonra Keloğlan, 39 atlı ile Rus padişahının karşısına çıkar. Yaptığı hareketlerle, kendisinin daha akıllı olduğunu padişaha kabul ettirip, mükâfat olarak kızını alıp döner. Keloğlan'ın bu başarısına karşılık diğeri padişah da ona kızını verir.

Keloğlan, iki kız ile evlendikten sonra padişah rüyasını yorumlayarak, ay ile güneşin evlendiği kızlar olduğunu söyler⁴.

Bu masalda Keloğlan yine *bilgelik* yanı ile karşımıza çıkmaktadır. O, padişaha gönderilen ve kimsenin çözemediği şifreli sözleri anladığı gibi, Rus padişahının karşısına çıkararak, onun dışında başka kimsenin anlamadığı birtakım imalı sözler söyleyip sorularına sorularla karşılık vererek gücünü sergiler. Böylece, aklın karşısında fiziki güç ve zenginlik önemini kaybeder.

Keloğlan: Keloğlan, avladığı kırk kuştan “ađ cücük”ün yalvarmasına karşılık onu serbest bırakır. Müteşekkiri kalan kuş, buna sırasıyla; sihirli sofraya, altın üreten eşek ve sihirli sopa getirir. Keloğlan, sihirli sopa ile sofraya ve eşeğini çalan kişileri cezalandırarak, tekrar eşyalarına kavuřur⁵.

Bu masalda Keloğlan, bir kuşu öldürmemenin karşılığında sihirli eşyalarla mükâfatlandırılmıştır. Herhangi bir hile veya kurnazlık yoktur.

Bunların dışında **Keloğlan ile Dev Anası** adlı masalda, aklını kullanarak arkadaşlarını dev anasının elinden kurtarmada (Bilge 1998: 72-73), **Taşza Bala** adlı Kazak masalında, padişaha danışman olacak kadar akıllı ve hünerli olmasında (Alptekin 2003: 169-177), **Rüya Satan Keloğlan** (Ögel 1976: 267) masalında akli ve kurnazlığı ile rüyasını satmasında da onun hep olumlu yanlarını görürüz.

2. Olumsuz Özellikleri ile Keloğlan: Bazı masalarda Keloğlan, başta kurnazlık, düzenbazlık ve hilebazlık olmak üzere, kötü kalpli, kaba, acımasız, insanlara acı çektirmekten zevk alan, aldatan, uykucu, tembel, uyuz gibi olumsuz özellikleri ile ön plâna çıkarılır. Konuyla ilgili sadece birkaç örneği ele alalım:

Keloğlan ile Kırk Tavşan: Keloğlan’ın, padişahın kızını almak için ileri sürülen şartları yerine getirmesine rağmen, vezirlerle bitmeyen mücadelesi konu edilir. En sonunda, vezirlerle gayr-ı ahlâki haller yaşayan Keloğlan, padişahın kızıyla evlenmeyi başarır. (şimşek 2001: 289-291).

Burada Keloğlan’ın *kurnazlığı* ile birlikte mahareti de söz konusudur. O, padişahın istediği kırk tavşanı kaval çalarak toplar. “Kara Koyun Efsanesinde” olduğu gibi, tavşanlar nereye giderse gitsin, Keloğlan’ın kavalının sesini duyunca tekrar toplanmaktadırlar.

⁴ Metin 1988 yılının Ağustos ayında, Osmaniye’nin Kadirli ilçesine bağlı Yazıboyu köyünde ikamet etmekte olan Meliha Varlı’dan derlenmiştir. İlkokuldan ayrılan Varlı, 71 yaşında olup ev hanımıdır.

⁵ Metin, 1988 yılının Ağustos ayında, Osmaniye’nin Kadirli ilçesine bağlı Cığcık köyünde ikamet etmekte olan Ali Kıvrak’tan derlenmiştir. Okuma yazması olmayan Kıvrak, 83 yaşında olup çiftçilik yapmaktadır.

Keloğlan'ın, vezirlere karşı olan davranışında ise; “Herkes hak ettiği şekilde cezalandırılır” düşüncesi vurgulanır. Sonuçta Keloğlan, üç vezirle de mücadele ederek, padişahın kızını almayı başarır.

Keloğlan ile Ağası⁶: Aslında Keloğlan ile Köse arasındaki çekişmeyi anlatan masaldır. Burada, Köse'nin yerine “Ağa” geçer. Keloğlan, birbirlerine kızmamak şartı ile ağanın yanında çalışmaya başlar. Ağanın kötü niyeti, Keloğlan'ın kurnazlığı karşısında yenik düşer (Şimşek 2001: 292-296).

Dikkat edilirse, burada Keloğlan'ı olumsuz olarak nitelerek yanlış olur. O, kendisini öldürmek isteyen kötü kalpli ağaya karşı aklını ve zekâsını kullanarak canını kurtarmıştır.

Keçelin Fendi: Benzeri Anadolu sahasında da anlatılan Azerbaycan masalında Keloğlan, yalan söyleyerek kendisine danasını kestiren kişilerden intikamını alır. Burada Keloğlan *yalancı*, *hilekâr* ve *kurnaz* bir kişi olarak önce mal-mülk sahibi olur, sonra kendisine oyun oynayan kişileri kandırarak ölümlerine sebep olur (Köktürk 1996: 146-147).

Bu masalda Keloğlan, her ne kadar başta oyuna getirilen masum bir kişi pozisyonunda olsa da, sonunda intikamını bu kişilerden fazlasıyla alan ve bu anlamda bütün olumsuzlukları üzerinde toplayan bir kişidir.

Keloğlan: Keloğlan, padişahın karısıyla beraber olmak ister. Türlü maceralardan sonra padişahın hanımı ile evlenir. Padişahın adamları peşinden gelip hanımı öldürünce, Keloğlan bunlara çeşitli oyunlar oynayarak intikamını acımasız bir şekilde alır (Temiz 1995: 108-118).

Yukarıdaki masalda olduğu gibi burada da Keloğlan'ın intikamı nefs-i müdafaa olarak nitelendirilebilir. Ancak, intikam şekli ve hile ile birçok insanın ölümüne sebep olması, onun *acımasızlık*, *katılık* ve *sadistlik* duygularını açığa vuran olumsuz yanlarıdır.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere Keloğlan'ı konu alan masallarda bu yanı daha hafif gözükürken, nedense konu üzerinde değerlendirmeler yapan çoğu araştırmacılar, onu hep bu yönüyle ele almışlardır.

Üstün Dökmen, masal kahramanlarını iki grupta değerlendirirken:

a) İyi-yiğit kahraman: Fiziksel olarak güçlü, iyi niyetli, otoritenin sözünü dinleyen, otoriteye bağımlı, sına-yanıma yoluyla öğrenmeyen, kendi aklını kullanmak yerine, otoritenin sözüne güvenen, “iyi” bir insan.

b) Kötü-kurnaz kahraman: Keloğlan ve tilkinin masal kahramanı olarak sundukları insan tipinin özellikleridir: Fiziksel olarak güçlü değil, akıllı, bencil, otoritenin sözlerine göre

---

⁶ Aynı masal, Mersin'in Silifke ilçesinde “Keloğlan ile Kötü Köse” adıyla anlatılırken, Keloğlan'ın yerine “deli oğlan” tipi geçer (Alptekin 2002: 460-461).

değil, kendi aklına göre davranan, bağımsız, bireyselleşmiş, “kötü” bir insan (Dökmen 2003:199). Bunlar, işlerini ne şansa bırakırlar ne de büyüklerin öğütlerini dinlerler, sadece akıllarını dinlerler. Bir anlamda “yetişkin rolüne” sahiptirler ama, çevreyle sağlıklı iletişim kuramazlar. Bu tür masallarda verilen mesaj: “Kendi aklına göre davranarak bireyselleşen ve diğer insanlarla bağlarını zayıflatan kişiler, hayatta başarılı olurlar ama, “kötü” insanlardır, sevilmezler, yalnız kalırlar (Dökmen 2003:198). Bunların dostu, yol göstericisi ve fiziksel güçleri yoktur.

Oysa, Keloğlan merkezli masalların tamamında kahraman, aklını kullanarak başarıya ulaşamamaktadır. Kimi masalarda şansının yaver gitmesiyle, kimi masalarda da olağanüstü yardımcıları veya tesadüflerle aynı sonuca varır. Kaldı ki, kahramanın başarıya ulaşmasında, otorite adına kurallara bağlı kalarak bir şeyi körü körüne yapmak yerine aklını kullanması, topluma verilecek mesaj açısından önemli bir nokta olsa gerek. O, -birkaç masal istisna-kötülere karşı kötülük yapan, diğer bir ifadeyle iyileri mükafatlandırıp, kötülere cezalandıran bir tiptir. Köse'nin, devlerin, kötü kalplilerin karşısında son derece acımasızdır ama, bu bütün masalarda aynı karakterde olduğu anlamına gelmez.

Tahir Alangu da, Keloğlan'ı, sırası gelindiğinde kötülük yapmaktan çekinmeyen, katı yürekli kaba bir tip olarak nitelendirir ve: *“Bu dünyanın haksızlıklarına karşı, alttan ve derinlerden gelen sinsisi ve kinle karışmış bir saldırı ya da bir direnme gereksinmesi, Keloğlan masallarının bütün örneklerinde ortak bir özellik olarak bulabildiğimiz, önde gelen temel öğedir.”* diyerek batı edebiyatında kullanılan “grotesk” (traji-komedi) üslubunun Keloğlan'ın kişiliğiyle örtüştüğünü vurgular (Alangu 1968: 461-464). Alangu, ilgili yazısının devamında grotesk, satirci, sert gerçekçi, çok kere açık saçık, kaba ifadelerin yer aldığı Keloğlan masallarının, hanımların hoşuna gitmediğinden, daha çok köylerdeki erkek sohbetlerinde anlatıldığını belirtir. Oysa, -tespit edebildiğimiz kadarıyla- Keloğlan masalları hanımlar arasında daha fazla anlatılmaktadır ve çoğunda da bahsedilen bu özellikler yoktur. Diğer taraftan, köy seyirlik oyunlarının büyük bir kısmı erkekler tarafından canlandırıldığı halde Keloğlan oyunu, hanımlar arasında oynanır ve oyundaki tipleri canlandıranların da hepsi hanımdır.

“Hilebaz” figürü ile tanrısal demonik varlıklar arasındaki ilişkiyi vurgulayan Jung, bu motifin “faka bastırılmış” ve “aptal” olarak karakterize edilmesi, kısmen eğenceli, kısmen kötücül (zehir) olan kurnaz oyunlarının olması, biçim değiştirme yetisinin ve hayvansal – tanrısal çifte doğasının görülmesi, her tür işkenceye maruz kalabilmesi ve bir kurtarıcı figürünü andırması yönüyle Merkür'e benzetir. Sonra da Merkür'ün hilebazlıklarının halkbiliminde bazı figürlerle akraba olduğunu vurgulayarak Keloğlana da değinir; “ ‘Aptal

oğlan', 'Aptal Hans' ya da tam bir anti-kahraman olup diğerlerinin tüm çabalarına karşın başaramadığı şeyi aptallığı ile başaran 'Keloğlan' dır." (Jung 2003: 121-122)⁷.

Diğer taraftan hilebaz, bilinç dışındaki karşı eğilimlerle münferit vakalarda çocuksu, düşük karakter olan bir tür ikinci kişilikle temsil edilir. Bu ikinci kişilik, *gölge* olarak nitelendirilebilir (Jung 2003: 128). Yani "*ortak gölge figürü*" olarak, bireyin düşük karakter özelliklerinin toplamıdır.

Keloğlan'ın, gerek muzipliğiyle gerekse olağanüstü güçlerle mücadelede takındığı tavırla, yapıcı ve yıkıcılık gibi zıt karakteriyle, bazen aptallığa varan saflığı ile ve bazı özelliklerine bağlı olarak "*ortak gölge figürünü*" temsil etmesi sebebiyle "hilebaz" arketipine benzeyen yanlarının olduğunu söyleyebiliriz.

Kalenderîlikle bağlantılı olan "Torlaklar" da Keloğlan tipinin bu yanılla benzerlik gösterirler. Saç, sakal, kaş ve bıyıklarını kazıtıp, başlarını beyaz keçeden bir külahla örten ve yarı çıplak gezen Torlaklar, çok kötü, kurnaz ve hilekârdırlar. Gittikleri yerlerde cahil ve saf kadınları kandırıp para sızdırırlar (Ocak 1992: 118).

Keloğlan'ın bütün bu olumsuz yanları, insanların toplum tarafından kabul görmeyen davranış ve düşüncelerinin bastırılmasıyla ortaya çıkmış "gölgeler" olup, ruhsal bütünlüğün karanlık yanını oluşturur. "*Gölgeyi, kişisel bilinçdışımızda bastırmakla beraber, onun varlığını yadsıyarak başkalarına yansıtırız. Bu, büyük ölçüde bilinç ötesi bir yolla gerçekleşir. Bunu yaptığımızın farkına bile varamayız. Bu şekilde içimizdeki kötülüğü yadsıyıp, bunun sorumluluğunu başkalarına yükler, onlara kötülük atfederiz. Böylece benliğimizi koruma altına alırız*" (Stevens, 1999: 67).

Kerkük'te anlatılan "**Keçelin Matalı**"nda ise biri olumlu diğeri olumsuz özelliklere sahip iki "Keçeloğlan" vardır. Padişah, "*Keçeller zarif ol,*" diyerek her ikisini de huzuruna kabul eder. Kurnazlık, akıllılık, sevimlilik, hazırcevaplık ve işini bilirlik gibi özellikleri üzerinde taşıyan birinci Keçeloğlan, getirdiği hindi kızartmasını paylaştırırken; başını padişaha, kanatlarını iki vezire verip geriye kalanlarını kendisi yer. Bu dağıtımı beğenen padişah, ona 500 altın verir. Aptallık, kıskançlık ve menfaatçilik özelliklerini üzerinde taşıyan ikinci Keçeloğlan ise padişaha buzağılarını pişirip getirir. Padişah'tan daha fazla bahşiş almayı umut eden ikinci Keçeloğlan, etin güzel yerlerini padişah ile vezirlerine dağıtırken kendisine sadece ayaklarını bırakır. Bu dağıtımı dalkavukluk olarak yorumlayan padişah, ikinciye 500 sopa vurdurarak evine gönderir (Ketene 1990: 43-46) .

---

⁷ Daha geniş bilgi için bk. Özünel 2005: 47-52.

Aslında bu masal, Keloğlan hakkında ileri sürülen bütün düşünceleri doğrular niteliktedir: Masallarımızın güler yüzlü kahramanı Keloğlan, yerine göre hem olumlu hem de olumsuz yanları ile karşımıza çıkmaktadır. İyi Keloğlan da vardır, kötü Keloğlan da vardır.

Bütün bu görüş ve değerlendirmelerden sonra diyebiliriz ki; masallar duygu ve düşüncelerin sembol diliyle anlatıldığı metinlerdir. Sembollerin arkasına gizlenmiş olan bu duygu ve düşünceler ise bütün insanlar için aynıdır. Burada geçen her tip, olay veya kavramlar sembolik dilde ifadesini bulup farklı ve zengin anlamlar kazanır. Pekiyi bu anlamda Keloğlan neyi sembolize etmektedir? Biz, onu “olumlu” özellikleriyle mi yoksa “olumsuz” özellikleriyle mi değerlendireceğiz?

Keloğlan, öncelikle ünlü fıkra tipimiz Nasrettin Hoca gibi, halkı temsil eden genel bir tiptir. Fiziki görünüşü ve zekâsı arasındaki farkla da, toplumda imkânsıza ulaşmak isteyen insanın ideali olan Keloğlan, masallardaki gücün (padişahın) karşısında halkı temsil etmiş, Türk insanının zekâsını, aklını, başarısını, azmini, şansını ve saflığını en güzel şekliyle kendi üzerinde toplamış kişidir. Halkın özlem ve arzusuna bağlı olarak güce, otoriteye karşı -mizah unsurundan da yararlanarak- aklını (bazen şansını da yardım eder) kullanarak zafere ulaşır. “Keloğlan” tipiyle, sembolik anlamda Türk halkının ulaşılmaz, imkânsız başarısının büyük arzusu yaşatılmakta, onun şahsında böyle kişiler yüceltilmektedir. O, toplumdaki yanlışları, tuhaf ve eğlendirici şeyleri görebilme ve gösterebilme yeteneğine sahip bir kişidir. Kara mizahı en güzel şekliyle işlemiş, hayatın karanlık ve ümitsiz anlarında bile komik ve eğlendirici taraflarına cesaretle bakabilmiş, problemleri gülerken çözmüş “hümorist” yapıya sahip bir tiptir.

“Keloğlan” tipini kişilik çözümlemesi açısından değerlendirdiğimizde, onda “ben”i, diğer bir ifadeyle kendimizi görürüz. Bu tür masalarda biz, bir taraftan açığa vurmak, diğer taraftan gizlemek istediğimiz yanlarımızla kendimizi ortaya koyarız. Yukarıda, “Keloğlan”ın –belki biraz abartılı bir şekilde- hem iyi yanlarını hem de kötü yanlarını gördük. Bu doğru, her iki özellik de “Keloğlan”ın şahsiyetinde bütünleşmektedir. Bu zıt yönlü karakteristik özellikler bütün insanların mayasında vardır. Biz, duygu ve düşüncelerimizi kontrol altına alarak, iyi yanlarımızı dışa vururuz. Oysa örtmeye çalıştığımız diğer yanlarımız, masalarda, şiirlerde, romanlarda “gölge” arketipi olarak kendini açığa vurur.

“Ben”de, tıpkı dünyanın kuruluş temelinde de olduğu gibi dualizm/ikilik vardır. Her şey zıtlıklar üzerine kurulmuştur. Zıtlıklar birbirini tamamlayarak bütünü oluşturur. Buna “Yatay” ve “Dikey” boyutların gerçeğinde saklı bulunan zıtlığı örnek verebiliriz (Guenon 2001). Konuyu mitolojik açıdan değerlendirdiğimizde; dünya yaratılmadan önce her yerin sularla kaplı olduğunu ve sadece iki varlığın, Tanrı (Ülgen) ile Erlik (Kışoğlu)’in

bulduğunu görürüz. Olayların akışı doğrultusunda Tanrı ile Şeytanın yerine baktığımızda: Tanrı, gökyüzünde, aydınlıklar âleminde yaşamaktadır. İyiliği, doğruluğu, güzelliği, akı, kısacası olumlu özellikleri sembolize etmektedir. Şeytan ise, yer altında, karanlıklar dünyasında yaşamakta, karayı, kötülüğü, hatayı, yanlış daha doğrusu olumsuzlukları sembolize etmektedir. Böylece, dünyanın yaratılışında iki uç olan “Tanrı” ve “Şeytan”, aslında birbirini tamamlayan zıtlıkların bütünü oluşturmasından başka bir şey değildir. İşte, bir anlamda “tanrısallaşmış” ulvî düşünceler “olumlu özellikler” olarak, şeytani bir yapıya sahip kötü tutum ve davranışlar da “olumsuz özellikler” olarak Keloğlan’da bütünleşmektedir.

Biz aynı durumu, mitolojilerde de geçen ve “Âdem ile Havva” kıssasına bağlı olarak anlatılan “yasak meyve” motifinde de görürüz. Dokuz dallı ağacın dört dalından meyve yemek Tanrı tarafından yasaklanmıştır. Buradaki “meyve”nin anlamı ayrı bir konu olacağından, dikkatleri sadece yenmesi “yasak” ve “serbest” olan dallara çekmek istiyoruz. Dallarıyla bir bütün olan ağacın meyvelerinden bir kısmı “helâl”, diğer kısmı “haram”. Yani, helâl ve haram, yasak ve serbest olan meyve dalları, aynı ağaçta bütünleşmektedir. Tıpkı Keloğlan’da, iyi ve kötü hallerin birleşip günlük hayatımızda sıkça karşılaştığımız “insan” tipini meydana getirdiği gibi.

Mani dinine ait Uyurca bir metinde; *“Gerçek Tanrıyı ve saf kanunun öğrendikten sonra, şimdi iki kök’le (yıldız) ve üç zaman kanunu’nu (Üç ödk-i-i nomuğ) öğrendik. Öğrendik ki, aydınlıkların kökü, Tanrı’nın yeridir. Karanlıklar köküyse, bir cehennem yeridir.”* denilmektedir ki, buradaki “iki kök”ün, “ölüm ağacı” ile “hayat ağacı”nın kökü olduğunu söyleyenler vardır (Ögel 1989: 422). Bütün dinlerde, cennetten çıkarılma ve tekrar oraya dönüş “hayat ağacı” simgesi ile anlatılır. Bu anlamda Kur’ân-ı Kerim’e göre kâinat, kökü sağlam olan ve her dalının köklere doğru uzandığı bir ağaç olarak sembolize edilebilir. Diğer taraftan dünyanın merkezini temsil ettiği söylenen ve dikili olarak tasavvur edilen “Hayat Ağacı”, yeryüzünü gökyüzüne bağlayan “Yeryüzü Cenneti”nin ortasındadır (Lings 2003: 100). Zıtlıkların, ikilemlerin birleştiği bu ağaç sembolüne bağlı olarak; “hayır ve şer ilminin ağacı” tasavvur edilir. *“Hayır ve şer ilminin ağacı’nın ikili doğasının kendini dışa vuruşu (hz.) Adem’in ‘düşüşü’ (cennetten kovuluşu) sırasındadır. Zira, ancak o zaman hayır ve şerri bilen okur. ‘Hayat Ağacı’nın tekabül ettiği ilk (ya da kadim) birliğin bulunduğu merkezden (cennetten) artık uzaklaştırılmıştır.”* (Guenon 2001: 63). Ayrıca, Hz. İsa’nın çarmıhı da “hayat ağacı” ile özdeşleştirilir. Bu düşünceye göre, cennetten kovulmaya vesile olan ağaç, kurtulmaya da vesile olacaktır. Böylece, “cennetten kovulma” ve “kurtarılma”, birbirinin zıttı olan iki mefhum birbiriyle ilişkilendirilir (Guenon 2001: 63).

Tekrar “Keloğlan” tiplemesine döndüğümüzde onda bütün zıtlıklardan hareketle birlikteliğin ve bu birlikteliğin altında da insanın “ben” duygusunun olduğunu rahatlıkla görebiliriz. Aslında, “Keloğlan’ın Rüyası” adlı masalda, bu zıtlık açık bir şekilde anlatılmıştır: Keloğlan’ın gördüğü bir rüyada, ay bir koynuna, gün bir koynuna girer. Masal dünyası içerisinde bunun yorumu; Keloğlan’ın, hem Türk padişahının hem de Rus padişahının kızlarıyla evlenmesi şeklindedir. Dikkat edilirse “Türk-Rus” ikileminde bile sosyal ve siyasî açıdan bir zıddiyetin olduğu açıkça görülür. Diğer taraftan “ay” ve “güneş” kavramlarına baktığımızda, bunların ifade ettikleri sembolik anlamlar tezatlıklar üzerine kurulu olduğunu görürüz. “Ay”, çeşitli özellikleriyle erilliği, babalığı, soğuğu, geceyi, karanlığı, yön olarak da kuzeyi; “güneş” ise; dişilliği, analığı, sıcaklığı, gündüzü, aydınlığı, yön olarak da güneyi sembolize eder⁸.

Aslında olaylara bu gözle bakıldığında, bütün “Keloğlan” masallarının zıtlık temeli üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz. Masalın başında fakir, kimsesiz, herkesin iteleyip kakaladığı Keloğlan, masalın sonunda farklı bir kimlikle karşımıza çıkar. O, sıradan insanların hayal bile edemeyeceği başarı ile en iyiye hatta mükemmele ulaşmıştır.

Sonuç olarak, masal tipimiz Keloğlan’da; insanın, iyisiyle-kötüsüyle, güzeliyle-çirkiniyle, eğrisiyle-doğrusuyla kendisini araması ve kendisinden hareketle kâinatın yapısını çözümlenmeye/tanımayaya gitmesi mümkündür.

KAYNAKLAR

- Alangu, Tahir (1968), “Keloğlan Masalları / Mitostan Kurtuluş – Gerçeğe Yöneliş”, **Türk Dili (Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı)**, (207), Aralık, 458-469.
- Alptekin, Ali Berat (2002), **Taşeli Masalları**, Ankara.
- Alptekin, Ali Berat (2003), **Kazak Masallarından Seçmeler**, Ankara.
- Bilge, Kürşat (1998), **Çukurova Bölgesinden Derlenen Folklor ve Halk Edebiyatı Örnekleri**, Elazığ, (F.Ü. Fen-Ed. Fak. Lisans Tezi).
- Bilkan, Ali Fuat (2001), **Masal Estetiği**, İstanbul.
- Boratav, Pertev Naili (1988), **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, Ankara.
- Boratav, Pertev Naili (1992), **Zaman Zaman İçinde**, 2. baskı, Ankara.
- Dökmen, Üstün (2003), **İletişim Çatışmaları ve Empati**, 21. baskı, İstanbul.

⁸ Daha geniş bilgi için bk.: Ögel 1995: 187-204.

- Elçin, Şükrü (1977), **Anadolu Köy Orta Oyunları (Köy Tiyatrosu)**, Ankara.
- Ergun, Pervin (2005), “Altay Destanlarında ve Anadolu Türk Masallarında Tastarakay – Keloğlan”, **Millî Folklor**, 9 (68), Kış, 78-84.
- Fromm, Erich (1990), **Rüyalar, Masallar, Mitoslar (Sembol Dilinin Çözümlemesi)**, (Çev.: Aydın Arıtan – Kaan H. Ökten), İstanbul.
- Gökfidan, Suna (1991), **Osmaniye’den Derlenmiş Efsane ve Masallar**, Elazığ, (F.Ü. Fen-Ed. Fak. Lisans Tezi).
- Guenon, Rene (2001), **Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi**, (Çev.: Fevzi Topaçoğlu), İstanbul.
- Jung, Carl Gustav (2003), **Dört Arketip**, (Çev.: Zehra Aksu Yılmaz), İstanbul.
- Ketene, Cengiz (1990), **Kerkük Halk Edebiyatından Seçmeler**, Ankara.
- Köktürk, Şahin (1996), **Azerbaycan ve Türkiye’den Derlenmiş Masalları Karşılaştırma Denemesi**, Samsun (Yayımlanmamış doktora tezi).
- Lings, Martin (2003), **Simge ve Köken Örnek Oluşum Anlamı Üzerine**, (Çev.: Süleyman Saha), Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992), **Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik / Kalenderîlik (XIV- XVII. Yüzyıllar)**, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin (1976), “Keloğlan Masal Motifinin Eski Türk Kökenleri”, **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri / II. Cilt Halk Edebiyatı**, Ankara, 265-268.
- Ögel, Bahaeddin (1989), **Türk Mitolojisi / I. Cilt**, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin (1995), **Türk Mitolojisi / II. Cilt**, Ankara.
- Özünel, Evrim Ölçer (2005), “Kel Ata’dan Keloğlan’a ‘Hilebaz’ Dönüşüm”, **Millî Folklor**, 9 (67), Güz, 47-52.
- Sakaoğlu, Saim (1999), “Bir Masal Kahramanı Olarak Nasreddin Hoca”, **Masal Araştırmaları**, Ankara, 234-239.
- Sakaoğlu, Saim (2002), **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, Ankara.
- Stevens, Anthony (1999), **Jung**, İstanbul.
- Şimşek, Esmâ (1996), “Nasreddin Hoca Fıkraları İle Masalların Birbirine Tesiri”, **Nasreddin Hoca’ya Armağan**, (hızl. M. Sabri Koz), İstanbul 1996, 311-322.
- Şimşek, Esmâ (2001), **Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması C. I-II**, Ankara.

- Taner, Nuri (1997), “Türk Masallarında Anlatım Biçimlerine Göre Köse Tipi ve Keloğlan ile Köse Tipinin Karşılaştırılması”, **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi / Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri II**, Ankara, 273-280.
- Temiz, Mehmet (1995), Andırın Yöresinde Anlatılan Halk Hikâyeleri Andırın (Andırın/Kahramanmaraş), Malatya, (İ.Ü. Eğt. Fak. Lisans Tezi).
- Türkmen, Fikret (1983), **Tahir ile Zühre**, Ankara.
- Türkmen, Fikret (1995), **Âşık Garip Hikâyesi / İnceleme – Metin**, 2. baskı, Ankara.